

IB112 Základy matematiky

Základy matematické logiky

Jan Strejček

■ *Výroková logika*

- výrokové formule, pravdivostní ohodnocení a valuace
- pravdivost a splnitelnost
- normální formy
- úplný systém spojek

■ *Predikátová logika*

- termy, kvantifikátory, predikátové formule
- interpretace, valuace, pravdivost

Výroková logika

Výroky

- = tvrzení
- = oznamovací věty, u které můžeme určit její pravdivost
- *složený výrok* je poskládán z *atomických výroků* a *spojek*
- Příklady:
  - venku prší (atomický výrok)
  - jestli budeš do osmi v pyžamu, tak bude pohádka (složený výrok)
- Výroky budeme označovat velkými písmeny $A, B, C, \dots$

Výroková logika

- Popisuje, jak lze z výroků a logických spojek budovat další výroky.
- Zkoumá vztahy mezi pravdivostmi různých výroků.

Logické spojky

- = výrazy, kterými z výroků vyrábíme složené výroky
- Příklady: “není pravda, že A ”, “ A , ledaže by B ”
- V matematické logice používáme jen vybrané spojky, jejichž význam se může mírně lišit od významu v běžném jazyce. Např. “půjdu tam dnes nebo tam půjdu zítra” chápeme tak, že nastane jen jedna eventualita.

notace	výraz v češtině	název
$\neg A$	“není pravda, že A ”	<i>negace</i>
$A \wedge B$	“ A a B ”	<i>konjunkce</i>
$A \vee B$	“ A nebo B ”	<i>disjunkce</i>
$A \Rightarrow B$	“jestliže A , tak B ”	<i>implikace</i>
$A \Leftrightarrow B$	“ A právě tehdy, když B ”	<i>ekvivalence</i>

- Výrokové formule mohou obsahovat pouze výrokové symboly (reprezentují výroky), logické spojky a závorky (,).

Definice (Výrokové formule)

Nechť $P = \{a, b, c, \dots\}$ je neprázdná množina výrokových symbolů.

Výrokové formule nad P definujeme takto:

- 1 Každá výrokový symbol je výroková formule.
- 2 Jsou-li A, B výrokové formule, pak i $(\neg A), (A \wedge B), (A \vee B), (A \Rightarrow B), (A \Leftrightarrow B)$ jsou výrokové formule.
- 3 Nic jiného není výroková formule.

- Výrokové symboly nazýváme *atomické formule*.
- Ostatní výrokové formule se nazývají *složené*.

- Příklady výrokových formulí: $(a \Rightarrow (\neg b))$, $(\neg((\neg a) \vee b))$, $(a \wedge (b \Leftrightarrow (c \Rightarrow \neg a)))$, ...
- Odvození $((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a)))$:
  - a, b, c jsou formule dle bodu 1.
  - $(a \wedge b)$ a $(\neg a)$ jsou formule dle bodu 2.
  - $(c \Rightarrow (\neg a))$ je pak také formule dle bodu 2.
  - Konečně $((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a)))$ je také formule dle bodu 2.
- Závorky v zápisu formulí často vynecháváme, pokud tím není dotčena jednoznačnost. Např. píšeme $(a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow \neg a)$ namísto $((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a)))$.

Pravdivostní ohodnocení

- Pravdivost výrokové formule závisí pouze na pravdivosti atomických formulí, které se ve formuli vyskytují.
- Pravdivost atomických formulí je dána *pravdivostním ohodnocením*, pravdivost složených formulí je dána *valuací*.

Definice (Pravdivostní ohodnocení)

Pravdivostní ohodnocení (neboli interpretace) je funkce $I : P \rightarrow \{0, 1\}$ přiřazující každé atomické formuli pravdivostní hodnotu 1 (pravda) nebo 0 (nepravda).

- Pravdivostní hodnoty 1, 0 se někdy také značí T, F .

Definice (Valuace)

Nechť I je pravdivostní ohodnocení. **Valuace** I' je funkce přiřazující každé výrokové formuli A pravdivostní hodnotu 1 nebo 0 a splňující:

- Je-li A atomická formule, pak $I'(A) = I(A)$.
- $I'(\neg A) = 1$ pokud $I'(A) = 0$ a $I'(\neg A) = 0$ pokud $I'(A) = 1$.
- $I'(A \wedge B) = 1$ pokud $I'(A) = I'(B) = 1$. Jinak $I'(A \wedge B) = 0$.
- $I'(A \vee B) = 0$ pokud $I'(A) = I'(B) = 0$. Jinak $I'(A \vee B) = 1$.
- $I'(A \Rightarrow B) = 0$ pokud $I'(A) = 1$ a $I'(B) = 0$. Jinak $I'(A \Rightarrow B) = 1$.
- $I'(A \Leftrightarrow B) = 1$ pokud $I'(A) = I'(B)$. Jinak $I'(A \Leftrightarrow B) = 0$.

- Valuace je pravdivostním ohodnocením určena jednoznačně a je jeho rozšířením.
- Valuaci a pravdivostní ohodnocení tedy lze ztotožnit.

Definice

Výroková formule A se nazývá

- **pravdivá při ohodnocení I** , jestliže $I'(A) = 1$.
- **pravdivá** nebo **tautologie**, psáno $\models A$, pokud je pravdivá při všech ohodnoceních.
- **kontradikce**, pokud není pravdivá při žádném ohodnocení.
- **splnitelná**, pokud je pravdivá při nějakém ohodnocení.

Formule A, B jsou **ekvivalentní**, psáno $A \equiv B$, pokud jsou pravdivé při stejných ohodnoceních.

Příklady

- tautologie: $a \vee \neg a$, $a \Rightarrow a$, $a \Leftrightarrow \neg\neg a$, $(a \wedge \neg a) \Rightarrow b$
- kontradikce: $a \wedge \neg a$, $a \Leftrightarrow \neg a$
- ekvivalentní formule: $a \Rightarrow b \equiv b \vee \neg a$

Je formule $((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a)))$ pravdivá při ohodnocení $I(a) = 1$, $I(b) = 0$, $I(c) = 1$?

Je formule $((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a)))$ pravdivá při ohodnocení $I(a) = 1$, $I(b) = 0$, $I(c) = 1$?

- $I(a) = 1$, $I(b) = 0$, $I(c) = 1$
- $I(a \wedge b) = 0$
- $I(\neg a) = 0$
- $I(c \Rightarrow (\neg a)) = 0$
- $I((a \wedge b) \Leftrightarrow (c \Rightarrow (\neg a))) = 1$
- Zadaná formule je při daném ohodnocení pravdivá.

Mnohé tautologie mají svoje názvy:

- komutativní zákony: $(a \wedge b) \Leftrightarrow (b \wedge a)$, $(a \vee b) \Leftrightarrow (b \vee a)$, ...
- asociativní zákony: $((a \wedge b) \wedge c) \Leftrightarrow (a \wedge (b \wedge c))$, ...
- distributivní zákony: $(a \wedge (b \vee c)) \Leftrightarrow ((a \wedge b) \vee (a \wedge c))$, ...
- zákon vyloučení třetího: $a \vee \neg a$
- zákon sporu: $\neg(a \wedge \neg a)$
- zákon totožnosti: $a \Rightarrow a$
- zákon dvojí negace: $a \Leftrightarrow \neg\neg a$
- idempotence: $(a \wedge a) \Leftrightarrow a$, $(a \vee a) \Leftrightarrow a$
- de Morganovy zákony: $\neg(a \wedge b) \Leftrightarrow (\neg a \vee \neg b)$,
 $\neg(a \vee b) \Leftrightarrow (\neg a \wedge \neg b)$
- ...

Věta (Věta o implikaci, sémantický modus ponens)

Pokud platí $\models A$ a $\models A \Rightarrow B$, pak platí $\models B$.

Důkaz

Sporem. Necht' platí $\models A$ a $\models A \Rightarrow B$ a necht' B není tautologie. Označme I ohodnocení, v kterém B není pravdivé, t.j. $I(B) = 0$. Jelikož A je tautologie, platí $I(A) = 1$. Dohromady dostáváme $I(A \Rightarrow B) = 0$ a proto $A \Rightarrow B$ není tautologie. To je spor. □

Pravdivostní tabulka

- *Pravdivostní tabulka* zaznamenává pravdivost dané formule (a jejích podformulí) při všech ohodnoceníh.
- Každý řádek tabulky odpovídá jednomu ohodnocení.
- Počet řádků tabulky je 2^n , kde n je počet různých atomických formulí v dané formuli.

Pravdivostní tabulka
pro $(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$

a	b	c	$a \Rightarrow b$	$(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$
0	0	0	1	0
0	0	1	1	1
0	1	0	1	0
0	1	1	1	1
1	0	0	0	1
1	0	1	0	1
1	1	0	1	0
1	1	1	1	1

- Z pravdivostní tabulky lze dle výsledných pravdivostních hodnot pro danou formuli snadno určit, zda je formule:
  - tautologie - ve všech řádcích je pravdivostní hodnota 1
  - kontradikce - ve všech řádcích je pravdivostní hodnota 0
  - splnitelná - v nějakém řádku je pravdivostní hodnota 1
- Srovnáním dvou pravdivostních tabulek snadno rozhodneme i ekvivalenci formulí.
- Jelikož existuje algoritmus rozhodující zda je výroková formule pravdivá, říkáme, že výroková logika je *rozhodnutelná*.

Příklad

- Sestrojte pravdivostní tabulku pro formuli $a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$.
- Rozhodněte, zda je formule tautologie, kontradikce, splnitelná a zda je ekvivalentní formuli $(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$.

a	b	c	$b \Rightarrow c$	$a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$
0	0	0		
0	0	1		
0	1	0		
0	1	1		
1	0	0		
1	0	1		
1	1	0		
1	1	1		

Příklad

- Sestrojte pravdivostní tabulku pro formuli $a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$.
- Rozhodněte, zda je formule tautologie, kontradikce, splnitelná a zda je ekvivalentní formuli $(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$.

a	b	c	$b \Rightarrow c$	$a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$
0	0	0	1	1
0	0	1	1	1
0	1	0	0	1
0	1	1	1	1
1	0	0	1	1
1	0	1	1	1
1	1	0	0	0
1	1	1	1	1

Příklad

- Sestrojte pravdivostní tabulku pro formuli $a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$.
- Rozhodněte, zda je formule tautologie, kontradikce, splnitelná a zda je ekvivalentní formuli $(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$.

a	b	c	$b \Rightarrow c$	$a \Rightarrow (b \Rightarrow c)$
0	0	0	1	1
0	0	1	1	1
0	1	0	0	1
0	1	1	1	1
1	0	0	1	1
1	0	1	1	1
1	1	0	0	0
1	1	1	1	1

- Není tautologie ani kontradikce, je splnitelná a není ekvivalentní formuli $(a \Rightarrow b) \Rightarrow c$.

Disjunktivní normální forma (DNF)

- Jelikož je disjunkce asociativní, tedy $(A \vee B) \vee C \equiv A \vee (B \vee C)$, píšeme pouze $A \vee B \vee C$. Podobně lze psát i $A \wedge B \wedge C$.

Definice (Literál, konjunktivní klauzule, DNF)

Literál je atomická formule nebo její negace. Konjunktivní klauzule je konjunkce libovolného konečného počtu literálů. Formule A je v disjunktivní normální formě (DNF), je-li to jedna klauzule nebo disjunkce konečně mnoha konjunktivních klauzulí.

Příklady

- literály: $a, b, \neg a, \neg c$
- konjunktivní klauzule: $(a \wedge \neg c \wedge b), (\neg a \wedge \neg c \wedge \neg b \wedge d)$
- formule v DNF: $(a \wedge \neg c \wedge b) \vee (\neg a \wedge \neg c \wedge \neg b \wedge d) \vee (\neg d)$

Disjunktivní normální forma (DNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v DNF.

Ekvivalentní formule v DNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule pravdivá, přidáme do vytvářené formule v DNF jednu konjunktivní klauzuli, která bude pro každý pravdivý atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý nepravdivý atomický výrok b literál $\neg b$.
- Není-li formule pravdivá v žádném ohodnocení, pak je to kontradikce a je ekvivalentní kontradikci $(a \wedge \neg a)$ a ta je v DNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v DNF.

Ekvivalentní formule v DNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule pravdivá, přidáme do vytvářené formule v DNF jednu konjunktivní klauzuli, která bude pro každý pravdivý atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý nepravdivý atomický výrok b literál $\neg b$.
- Není-li formule pravdivá v žádném ohodnocení, pak je to kontradikce a je ekvivalentní kontradikci $(a \wedge \neg a)$ a ta je v DNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$\rightsquigarrow (a \wedge \neg b)$

Disjunktivní normální forma (DNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v DNF.

Ekvivalentní formule v DNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule pravdivá, přidáme do vytvářené formule v DNF jednu konjunktivní klauzuli, která bude pro každý pravdivý atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý nepravdivý atomický výrok b literál $\neg b$.
- Není-li formule pravdivá v žádném ohodnocení, pak je to kontradikce a je ekvivalentní kontradikci $(a \wedge \neg a)$ a ta je v DNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$$\rightsquigarrow (a \wedge \neg b)$$

$$\rightsquigarrow (\neg a \wedge b)$$

Disjunktivní normální forma (DNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v DNF.

Ekvivalentní formule v DNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule pravdivá, přidáme do vytvářené formule v DNF jednu konjunktivní klauzuli, která bude pro každý pravdivý atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý nepravdivý atomický výrok b literál $\neg b$.
- Není-li formule pravdivá v žádném ohodnocení, pak je to kontradikce a je ekvivalentní kontradikci $(a \wedge \neg a)$ a ta je v DNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$$\rightsquigarrow (a \wedge \neg b)$$

$$\rightsquigarrow (\neg a \wedge b)$$

Celkem:

$$(a \Leftrightarrow \neg b) \equiv$$

$$(a \wedge \neg b) \vee (\neg a \wedge b)$$

Konjunktivní normální forma (CNF)

- Definice CNF je analogická definici DNF, akorát konjunkce a disjunkce se prohodí.

Definice (klauzule, CNF)

(Disjunktivní) klauzule je disjunkce libovolného konečného počtu literálů. Formule A je v konjunktivní normální formě (CNF), je-li to jedna klauzule nebo konjunkce konečně mnoha klauzulí.

Příklady

- klauzule: $(a \vee \neg c \vee b)$, $(\neg a \vee \neg c \vee \neg b \vee d)$
- formule v CNF: $(a \vee \neg c \vee b) \wedge (\neg a \vee \neg c \vee \neg b \vee d) \wedge (\neg d)$

Konjunktivní normální forma (CNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v CNF.

Ekvivalentní formule v CNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule nepravdivá, přidáme do vytvořené formule v CNF jednu klauzuli, která bude pro každý **nepravdivý** atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý **pravdivý** atomický výrok b literál $\neg b$.
- Je-li formule pravdivá při všech ohodnoceních, je to tautologie a je ekvivalentní tautologii $(a \vee \neg a)$ a ta je v CNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

Konjunktivní normální forma (CNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v CNF.

Ekvivalentní formule v CNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule nepravdivá, přidáme do vytvořené formule v CNF jednu klauzuli, která bude pro každý **nepravdivý** atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý **pravdivý** atomický výrok b literál $\neg b$.
- Je-li formule pravdivá při všech ohodnoceních, je to tautologie a je ekvivalentní tautologii $(a \vee \neg a)$ a ta je v CNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$$\rightsquigarrow (\neg a \vee \neg b)$$

Konjunktivní normální forma (CNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v CNF.

Ekvivalentní formule v CNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule nepravdivá, přidáme do vytvářené formule v CNF jednu klauzuli, která bude pro každý **nepravdivý** atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý **pravdivý** atomický výrok b literál $\neg b$.
- Je-li formule pravdivá při všech ohodnoceních, je to tautologie a je ekvivalentní tautologii $(a \vee \neg a)$ a ta je v CNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$$\rightsquigarrow (\neg a \vee \neg b)$$

$$\rightsquigarrow (a \vee b)$$

Konjunktivní normální forma (CNF)

Věta

Ke každé výrokové formuli existuje ekvivalentní formule v CNF.

Ekvivalentní formule v CNF lze sestavit z pravdivostní tabulky:

- Pro každé ohodnocení, kde je formule nepravdivá, přidáme do vytvořené formule v CNF jednu klauzuli, která bude pro každý **nepravdivý** atomický výrok a obsahovat literál a a pro každý **pravdivý** atomický výrok b literál $\neg b$.
- Je-li formule pravdivá při všech ohodnoceních, je to tautologie a je ekvivalentní tautologii $(a \vee \neg a)$ a ta je v CNF.

a	b	$(a \Leftrightarrow \neg b)$
1	1	0
1	0	1
0	1	1
0	0	0

$$\rightsquigarrow (\neg a \vee \neg b)$$

$$\rightsquigarrow (a \vee b)$$

Celkem:

$$(a \Leftrightarrow \neg b) \equiv$$

$$(\neg a \vee \neg b) \wedge (a \vee b)$$

- Význam výrokových formulí lze také definovat pomocí *pravdivostních funkcí*.

Definice (Pravdivostní funkce)

Pravdivostní funkce arity n je funkce $f : \{0, 1\}^n \rightarrow \{0, 1\}$.

- Pravdivostní funkce každé n -tici pravdivostních hodnot přiřadí jednu pravdivostní hodnotu.
- Každá formule s n (uspořádanými) atomickými formulemi jednoznačně určuje pravdivostní funkci arity n .
- Např. $a \wedge b$ odpovídá binární pravdivostní funkci $f(x, y) = x \cdot y$.

- Pravdivostní funkci lze zapsat tabulkou.

x	y	z	$f(x, y, z)$
0	0	0	0
0	0	1	0
0	1	0	1
0	1	1	1
1	0	0	0
1	0	1	0
1	1	0	1
1	1	1	0

- Lze každou pravdivostní funkci vyjádřit pomocí výrokové formule?

- Pravdivostní funkci lze zapsat tabulkou.

x	y	z	$f(x, y, z)$
0	0	0	0
0	0	1	0
0	1	0	1
0	1	1	1
1	0	0	0
1	0	1	0
1	1	0	1
1	1	1	0

- Lze každou pravdivostní funkci vyjádřit pomocí výrokové formule?
- Ano. Formuli sestojíme z tabulky stejně, jako jsme z tabulky vytvořili formuli v DNF (nebo CNF).

Definice (Úplný systém spojek)

Množinu logických spojek nazveme **úplný systém spojek**, pokud lze každou pravdivostní funkci vyjádřit pomocí výrokové formule používající pouze spojky z dané množiny.

- Jelikož lze každou pravdivostní funkci popsat formulemi v DNF i v CNF, je množina $\{\wedge, \vee, \neg\}$ úplným systémem spojek.
- Protože platí $A \wedge B \equiv \neg(\neg A \vee \neg B)$ lze každou konjunkci vyjádřit pomocí $\vee, \neg$. Proto je úplný i systém $\{\vee, \neg\}$.
- Podobně $A \vee B \equiv \neg(\neg A \wedge \neg B)$ a proto je úplný i systém $\{\wedge, \neg\}$.
- $\{\Rightarrow, \neg\}$ je také úplný systém.
- Existuje jednoprvkový úplný systém spojek?

a	b	$a \text{ xor } b$	$a \text{ nand } b$	$a \text{ nor } b$
1	1	0	0	0
1	0	1	1	0
0	1	1	1	0
0	0	0	1	1

- *XOR - exclusive or*, $A \text{ xor } B \equiv \neg(A \Leftrightarrow B)$
- *NAND - Shefferova funkce*, $A \text{ nand } B \equiv \neg(A \wedge B)$
- *NOR - Nicodova funkce*, $A \text{ nor } B \equiv \neg(A \vee B)$
- $\{\text{nand}\}$ i $\{\text{nor}\}$ tvoří úplné jednoprvkové systémy spojek.
- Všechny tři spojky jsou v informatice významné.

Definice (Splnitelnost, model, vyplývání)

Nechť T je množina výrokových formulí. Množina T je **splnitelná**, pokud existuje ohodnocení, při kterém jsou pravdivé všechny formule z T . Takové ohodnocení se nazývá **model** množiny T .

Formule A **logicky vyplývá** z množiny T , psáno $T \models A$, pokud je A pravdivá v každém modelu množiny T .

- $T \models A$ také čteme jako A je **logickým důsledkem** T .
- Z nesplnitelné množiny T vyplývá libovolná formule.
- Splnitelnost konečné množiny formulí T lze rozhodnout pomocí pravdivostní tabulky obsahující sloupce pro všechny formule z T . Platnost $T \models A$ lze rozhodnout analogicky.

Příklad

Zjistěte, zda je množina formulí $T = \{\neg b \vee a, \neg a \vee c\}$ splnitelná a zda je jejím důsledkem formule $b \Rightarrow c$.

a	b	c	$\neg b \vee a$	$\neg a \vee c$	$b \Rightarrow c$
0	0	0			
0	0	1			
0	1	0			
0	1	1			
1	0	0			
1	0	1			
1	1	0			
1	1	1			

Příklad

Zjistěte, zda je množina formulí $T = \{\neg b \vee a, \neg a \vee c\}$ splnitelná a zda je jejím důsledkem formule $b \Rightarrow c$.

a	b	c	$\neg b \vee a$	$\neg a \vee c$	$b \Rightarrow c$
0	0	0	1	1	
0	0	1	1	1	
0	1	0	0	1	
0	1	1	0	1	
1	0	0	1	0	
1	0	1	1	1	
1	1	0	1	0	
1	1	1	1	1	

- T je splnitelná.

Příklad

Zjistěte, zda je množina formulí $T = \{\neg b \vee a, \neg a \vee c\}$ splnitelná a zda je jejím důsledkem formule $b \Rightarrow c$.

a	b	c	$\neg b \vee a$	$\neg a \vee c$	$b \Rightarrow c$
0	0	0	1	1	1
0	0	1	1	1	1
0	1	0	0	1	0
0	1	1	0	1	1
1	0	0	1	0	1
1	0	1	1	1	1
1	1	0	1	0	0
1	1	1	1	1	1

- T je splnitelná.
- $b \Rightarrow c$ je důsledkem T .

Predikátová logika

- Rozšiřuje výrokovou logiku.
- Umožňuje přesněji popsat výrok a díky tomu odvodit logická vyplývání, která ve výrokové logice odvodit nelze:
  - Každý člověk je smrtelný.
  - Sokrates je člověk.
  - Sokrates je smrtelný.
- Výroky označíme postupně a, b, c . Ve výrokové logice nelze odvodit logické vyplývání c z a, b , přestože c zjevně je důsledkem a, b .

Jazyk predikátové logiky se skládá z těchto symbolů:

- *proměnné*: $x, y, z, x_1, x_2, \dots$
- *logické spojky*: $\neg, \wedge, \vee, \Rightarrow, \Leftrightarrow$
- *kvantifikátory*: $\forall$ (pro všechna), $\exists$ (existuje)
- *rovnost*: $=$
- *závorky*: $(,)$
- *relační* neboli *predikátové symboly*: $P, Q, R, P_1, P_2, \dots$
- *funkční symboly*: $f, g, h, f_1, f_2, \dots$
- Každý predikátový symbol má pevně danou aritu $n > 0$.
- Každý funkční symbol má pevně danou aritu $n \geq 0$ (počet argumentů).
- Funkce s aritou 0 se nazývají *konstanty* a značí se $a, b, c, \dots$

- Konstanty, proměnné i funkce slouží k označení *objektů*.
- Objekty jsou prvky dané množiny objektů nazývané *doména* nebo *univerzum*.
- Konstanty jsou vlastně jména objektů.
- Proměnné zastupují libovolné objekty.
- Pomocí funkcí vytváříme složená jména objektů.

Příklad

- Uvažujme doménu nezáporných celých čísel.
- Konstanty jsou např. 0 , 1 , 42 .
- Příkladem binární funkce (funkce arity 2) je $+$.
- Složené jméno objektu 3 je například $1 + 2$ nebo $(1 + 1) + 1$.
- Složené jméno objektu je i $x + 2$ nebo $(x + 2) + (z + x)$.

- Termy jsou všechna možná označení objektů.

Definice (Termy)

Termy definujeme takto:

- 1 *Každá proměnná je term.*
- 2 *Je-li f funkční symbol arity n a $t_1, t_2, \dots, t_n$ jsou termy, pak i $f(t_1, t_2, \dots, t_n)$ je term.*
- 3 *Nic jiného není term.*

- Z bodu (2) plyne, že konstanty (nulární funkce) jsou také termy.
- Příklady termů: $a, 0, x, f(x, 0, a), f(g(a, 0), 2, h(h(y)))$

- Nulární predikát je výrok (jako ve výrokové logice).
- Unární predikát
  - popisuje vlastnost objektu,
  - odpovídá výroku, ze kterého odstraníme označení jednoho objektu.
  - Příklad: Predikát P odpovídá pojmu “být smrtelný”
    - “Objekt x je smrtelný” $\rightsquigarrow P(x)$
    - “Sokrates je smrtelný” $\rightsquigarrow P(\text{Sokrates})$
- Binární predikát
  - popisuje vztah mezi dvěma objekty.
  - Příklad: “ x je násobek y ” $\rightsquigarrow Q(x, y)$
    - “ $x + 3$ je násobek 2” $\rightsquigarrow Q(x + 3, 2)$
    - “ x je menší než 7” $\rightsquigarrow x < 7$ (infixová notace)
- Predikát arity n popisuje vztah mezi n objekty.

$\forall$ - univerzální neboli obecný kvantifikátor

- $(\forall x)P(x)$ říká, že pro všechny objekty x z domény platí $P(x)$.
- Pro konečnou doménu $\{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ je $(\forall x)P(x)$ ekvivalentní formuli $P(a_1) \wedge P(a_2) \wedge \dots \wedge P(a_n)$.

$\exists$ - existenciální kvantifikátor

- $(\exists x)P(x)$ říká, že existuje (alespoň jeden) objekt x z domény, pro který platí $P(x)$ (neboli $P(x)$ platí pro některé objekty x).
- Pro konečnou doménu $\{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ je $(\exists x)P(x)$ ekvivalentní formuli $P(a_1) \vee P(a_2) \vee \dots \vee P(a_n)$.

Příklad

- Nechť P odpovídá pojmu “být smrtelný”.
- Uvažujme doménu všech lidí.
- $(\forall x)P(x)$ říká, že všichni lidé jsou smrtelní.
- $(\exists x)P(x)$ říká, že existuje smrtelný člověk (neboli někteří lidé jsou smrtelní).

Definice (Predikátové formule)

Atomické predikátové formule definujeme takto:

- 1 Necht' P je predikátový symbol arity n a $t_1, \dots, t_n$ jsou termy. Pak $P(t_1, \dots, t_n)$ je atomická predikátová formule.
- 2 Jsou-li t_1, t_2 termy, pak $t_1 = t_2$ je atomická predikátová formule.
- 3 Nic jiného není atomická predikátová formule.

Predikátové formule definujeme takto:

- 1 Každá atomická predikátová formule je predikátová formule.
- 2 Jsou-li φ, ψ predikátové formule, pak i $\neg\varphi, \varphi \vee \psi, \varphi \wedge \psi, \varphi \Rightarrow \psi, \varphi \Leftrightarrow \psi$ jsou predikátové formule.
- 3 Je-li x proměnná a φ predikátová formule, pak $(\forall x)\varphi$ a $(\exists x)\varphi$ jsou predikátové formule.
- 4 Nic jiného není predikátová formule.

Příklad

- $\mathbb{N}_0$ s elementární aritmetikou: konstanta 0 , unární funkce následník s , binární funkce $+$, $*$
- termy: $s(0)$ reprezentuje 1 , $s(x) + s(s(0))$ reprezentuje $(x + 1) + 2$
- $(\forall x) 0 * x = 0$ ... nula krát cokoliv je nula
- $(\forall x) s(0) * x = x$ ... jedna krát libovolné číslo je totéž číslo
- $\neg(\exists x) s(x) = 0$ ... v dané doméně nemá nula předchůdce

Příklad

- Nechť R je binární predikát reprezentující binární relaci.
- $(\forall x) R(x, x)$ ... R je reflexivní
- $(\forall x)(\forall y) (R(x, y) \Rightarrow R(y, x))$ ... R je symetrická
- $(\forall x)(\forall y)(\forall z) ((R(x, y) \wedge R(y, z)) \Rightarrow R(x, z))$ ... R je tranzitivní

Vázaný a volný výskyt proměnných

- **Podformule** formule φ je každá souvislá část φ , která je také formulí.
- Podformule ψ ve formulích $(\forall x)\psi$ a $(\exists x)\psi$ se nazývá **oborem** nebo **rozsahem** kvantifikátoru $(\forall x)$ nebo $(\exists x)$.
- Výskyt proměnné x ve formuli φ je **vázaný**, je-li v rozsahu nějakého kvantifikátoru $(\forall x)$ nebo $(\exists x)$.
- Výskyty, které nejsou vázané, jsou **volné**.
- Příklad: $((\forall x)(\exists y)P(x, y, z)) \Rightarrow R(x, z)$ ... **vázaný/volný** výskyt
- Proměnná se nazývá **volná** (resp. **vázaná**), existuje-li v dané formuli její **volný** (resp. **vázaný**) výskyt.
- Formule bez volných proměnných se nazývá **sentence** neboli **uzavřená formule**.
- Formule bez kvantifikátorů se nazývá **otevřená formule**.
- Zápis $\varphi(x_1, x_2, \dots, x_n)$ označuje formuli φ a zdůrazňuje, že všechny volné proměnné formule φ jsou mezi $x_1, x_2, \dots, x_n$.

Sémantika predikátové logiky

K definici sémantiky potřebujeme určit množinu objektů (doménu) a dále dát význam funkčním a predikátovým symbolům. Proměnným je třeba přiřadit objekty.

Definice (Realizace/interpretace)

Realizace neboli *interpretace* I jazyka predikátové logiky je struktura obsahující

- neprázdnou množinu D zvanou *doména* nebo *univerzum*,
- funkci $I(f) : D^n \rightarrow D$ pro každý n -ární funkční symbol f ,
- relaci $I(P) \subseteq D^n$ pro každý n -ární relační symbol P .

Definice (Ohodnocení/valuace proměnných)

Ohodnocení neboli *valuace proměnných* je zobrazení V přiřazující každé proměnné prvek domény D .

- Uvažme jazyk predikátové logiky obsahující:
  - konstantu 0
  - unární funkci s
  - binární funkce $+, *$
  - binární relaci $<$
- Standardní interpretace I tohoto jazyka:
  - doména $\mathbb{N}_0$
  - $I(0)$ je číslo 0
  - $I(s)(n) = n + 1$ pro každé $n \in \mathbb{N}_0$
  - $I(+), I(*)$ jsou operace sčítání a násobení na $\mathbb{N}_0$
  - $I(<)$ je relace “menší než” na $\mathbb{N}_0$
- Nestandardní, ale taky možná interpretace I' :
  - doména $D = \{a, b\}$
  - $I'(0)$ je prvek a
  - $I'(s)(a) = b, I'(s)(b) = a$
  - $I'(+)(x, y) = a, I'(*) (x, y) = y$ pro všechna $x, y \in \{a, b\}$
  - $I'(<) = \{(a, b), (a, a)\}$

Definice (Hodnota termu)

Hodnotou termu t při interpretaci I a valuaci V rozumíme prvek $|t|_{I,V}$ domény D definovaný dle tvaru termu takto:

- *Je-li t proměnná x , pak $|t|_{I,V} = V(x)$.*
- *Je-li t tvaru $f(t_1, t_2, \dots, t_n)$, pak $|t|_{I,V} = I(f)(|t_1|_{I,V}, |t_2|_{I,V}, \dots, |t_n|_{I,V})$.*

- Hodnota proměnné je tedy přímo dána valuací této proměnné.
- Hodnotu termu $f(t_1, t_2, \dots, t_n)$ získáme tak, že vezmeme hodnoty termů $t_1, t_2, \dots, t_n$ a na tyto hodnoty aplikujeme funkci $I(f)$ přiřazenou symbolu f interpretací I .
- Hodnota termu závisí pouze na valuaci proměnných, které se v termu vyskytují.

Příklad

Určete hodnotu termu $s(s(0)) * s(x + s(0))$ při dříve definované interpretaci I a valuaci $V(x) = 7$.

Určete hodnotu termu $s(s(0)) * s(x + s(0))$ při dříve definované interpretaci I a valuaci $V(x) = 7$.

- $|0|_{I,V} = I(0) = 0$
- $|s(0)|_{I,V} = I(s)(|0|_{I,V}) = I(s)(0) = 0 + 1 = 1$
- $|s(s(0))|_{I,V} = I(s)(|s(0)|_{I,V}) = I(s)(1) = 1 + 1 = 2$
- $|s(x + s(0))|_{I,V} = I(s)(V(x) + 1) = I(s)(7 + 1) = 8 + 1 = 9$
- $|s(s(0)) * s(x + s(0))|_{I,V} = |s(s(0))|_{I,V} \cdot |s(x + s(0))|_{I,V} = 2 \cdot 9 = 18$

Určete hodnotu termu $s(s(0)) * s(x + s(0))$ při dříve definované interpretaci I a valuaci $V(x) = 7$.

- $|0|_{I,V} = I(0) = 0$
- $|s(0)|_{I,V} = I(s)(|0|_{I,V}) = I(s)(0) = 0 + 1 = 1$
- $|s(s(0))|_{I,V} = I(s)(|s(0)|_{I,V}) = I(s)(1) = 1 + 1 = 2$
- $|s(x + s(0))|_{I,V} = I(s)(V(x) + 1) = I(s)(7 + 1) = 8 + 1 = 9$
- $|s(s(0)) * s(x + s(0))|_{I,V} = |s(s(0))|_{I,V} \cdot |s(x + s(0))|_{I,V} = 2 \cdot 9 = 18$

Totéž při interpretaci I' a valuaci $V'(x) = b$.

Určete hodnotu termu $s(s(0)) * s(x + s(0))$ při dříve definované interpretaci I a valuaci $V(x) = 7$.

- $|0|_{I,V} = I(0) = 0$
- $|s(0)|_{I,V} = I(s)(|0|_{I,V}) = I(s)(0) = 0 + 1 = 1$
- $|s(s(0))|_{I,V} = I(s)(|s(0)|_{I,V}) = I(s)(1) = 1 + 1 = 2$
- $|s(x + s(0))|_{I,V} = I(s)(V(x) + 1) = I(s)(7 + 1) = 8 + 1 = 9$
- $|s(s(0)) * s(x + s(0))|_{I,V} = |s(s(0))|_{I,V} \cdot |s(x + s(0))|_{I,V} = 2 \cdot 9 = 18$

Totéž při interpretaci I' a valuaci $V'(x) = b$.

- $|s(x + s(0))|_{I',V'} = I'(s)(a) = b$
- $|s(s(0)) * s(x + s(0))|_{I',V'} = b$

Sémantika predikátové logiky

$V[x/d]$ značí valuaci lišící se od V pouze tím, že proměnné x přiřazuje prvek d .

Definice (Pravdivost predikátové formule)

Formule φ je **pravdivá při interpretaci I a valuaci V** , psáno $I, V \models \varphi$, pokud φ je tvaru

- $P(t_1, t_2, \dots, t_n)$ a $(|t_1|_{I,V}, |t_2|_{I,V}, \dots, |t_n|_{I,V}) \in I(P)$,
- $t_1 = t_2$ a $|t_1|_{I,V} = |t_2|_{I,V}$
- $\neg\psi$ a $I, V \not\models \psi$,
- $\psi_1 \vee \psi_2$ a $I, V \models \psi_1$ nebo $I, V \models \psi_2$,
- $\psi_1 \wedge \psi_2$ a $I, V \models \psi_1$ a $I, V \models \psi_2$,
- $\psi_1 \Rightarrow \psi_2$ a $I, V \not\models \psi_1$ nebo $I, V \models \psi_2$,
- $\psi_1 \Leftrightarrow \psi_2$ a $I, V \models \psi_1$ a $I, V \models \psi_2$, nebo $I, V \not\models \psi_1$ a $I, V \not\models \psi_2$,
- $(\forall x)\psi$ a $I, V[x/d] \models \psi$ pro každé d z domény D ,
- $(\exists x)\psi$ a $I, V[x/d] \models \psi$ pro nějaké d z domény D .

- Snadno se ověří, že pravdivost formule φ při interpretaci I a valuaci V záleží pouze na valuaci proměnných, které jsou volné ve φ a na interpretaci symbolů použitých ve formuli φ .
- Z toho okamžitě plyne, že pravdivost sentencí vůbec nazáleží na valuaci.

Definice

Predikátová formule φ se nazývá

- *pravdivá při interpretaci I , psáno $I \models \varphi$, jestliže φ je pravdivá při interpretaci I a všech valuacích V .*
- *pravdivá nebo tautologie, psáno $\models \varphi$, jestliže je pravdivá při všech interpretacích.*
- *splnitelná, jestliže je pravdivá při nějaké interpretaci.*

Zjistěte, zda je formule $\varphi = (\forall x) x < s(x)$ splnitelná nebo dokonce tautologie.

Zjistěte, zda je formule $\varphi = (\forall x) x < s(x)$ splnitelná nebo dokonce tautologie.

- Uvažme dříve uvedené interpretace I a I' .
- Formule φ je splnitelná, neboť například $I \models \varphi$.
- Formule φ není tautologie, neboť například $I' \not\models \varphi$ (formule $x < s(x)$ není pravdivá při I' a $V'(x) = b$).

Vymyslete nějakou tautologii nad daným jazykem predikátové logiky.

- de Morganovy zákony pro kvantifikátory:

$$\neg(\forall x)\varphi(x) \Leftrightarrow (\exists x)\neg\varphi(x), \quad \neg(\exists x)\varphi(x) \Leftrightarrow (\forall x)\neg\varphi(x)$$

- zaměnitelnost kvantifikátorů stejného typu:

$$(\forall x)(\forall y)\varphi(x, y) \Leftrightarrow (\forall y)(\forall x)\varphi(x, y),$$

$$(\exists x)(\exists y)\varphi(x, y) \Leftrightarrow (\exists y)(\exists x)\varphi(x, y)$$

- distributivita kvantifikátorů:

$$(\forall x)(\varphi(x) \wedge \psi(x)) \Leftrightarrow (\forall x)\varphi(x) \wedge (\forall x)\psi(x),$$

$$(\exists x)(\varphi(x) \vee \psi(x)) \Leftrightarrow (\exists x)\varphi(x) \vee (\exists x)\psi(x)$$

- redukce univerzálního kvantifikátoru:

$$(\forall x)(\forall y)\varphi(x, y) \Rightarrow (\forall y)\varphi(y, y)$$

- $(\forall x)\varphi(x) \Rightarrow (\exists x)\varphi(x)$

- ...

Definice (Teorie, model, důsledek)

Množina sentencí T se nazývá **teorie**. Interpretace I se nazývá **model** teorie T , jestliže $I \models \varphi$ pro každé $\varphi \in T$. Formule ψ **logicky vyplývá** z teorie T (ψ je **důsledkem** T), psáno $T \models \psi$, pokud je ψ pravdivá v každém modelu teorie T . Teorie T je **sporná**, pokud nemá žádný model. V opačném případě je teorie **bezesporná**.

Příklad

- Formální zápis Sokratovy úvahy:

$$\{(\forall x)(C(x) \Rightarrow S(x)), C(\text{Sokrates})\} \models S(\text{Sokrates})$$

- V predikátové logice prvního řádu lze kvantifikovat pouze přes proměnné.
- V logice druhého řádu lze kvantifikovat i přes predikátové symboly.